

bij de overweging van elkaars gevoelen. Prof. Hepp waarschuwt — volkomen terecht — tegen elk citaten-spel. „Men drijve niet met Kuiper geen citaten spel, gelijk wij dat in de dagen van Assen hebben beleefd. Men neme — zoo roept hij uit — „den vollen Kuiper”.

Ik ben 'er mee eens; zoo erg, dat juist dat één van de sterkste oorzaken is, die mij met meer dan wrevel hebben vervuld onder het hooren (ter synode) en nu weer lezen van Prof. Hepps aantijgingen van broeders, ook „Homerussen”. Er zijn er onder hen, die ik hoog respecteer om hun wetenschappelijk vermogen, aan wie we zeer veel belangrijk materiaal danken, die het gereformeerde denken hebben gediend op een wijze, die — gelet op hun jaren — bewondering afdwingt, die de idee der Vrije Universiteit hebben gegrepen als weinigen en die aan ons Christelijk leven, thetisch en apologetisch zeer gewichtige diensten hebben gedaan. Ik kan het niet goed hebben, dat men niet die volle „Homerussen” bespreekt, doch hen vermocht met citaten, uit niet nader aangeduide bron, citaten misschien van anderen, die op een afstand trachten in hun voetspoor te gaan.

Maar — 't is zoo, 't doet er weinig toe wat ik al of niet goed hebben kan. Ik wil 't over de zaak hebben. En dan neem ik eens één puntje voor ditmaal onder de loupe: het substantiebegrip. Dat is 'n kwestie van beteekenis; bovendien is 't geen afgeleid puntje, doch 't raakt rechtstreeks de meening van voor het minst twee „Homerussen”, naar wie ons volk met goede reden opziet, die voor ons christelijk-sociale en politieke leven reeds zeer veel deden, en om hun wijsgeerige grondconcepten herhaaldelijk ook door professoren van Kampen, en door leerlingen van Amsterdam, met dank zijn vermeld en beoordeeld. Het zal dus de moeite loonen, op dit punt na te gaan, of de wetenschappelijke discussie bij Prof. Hepp voor de „Homerussen” van 1937 even geduldig wordt gevolgd, als in de dagen van olim. De dagen b.v. van Prof. Dr. Jan Woltjer.

Hoe ik zoo op den naam van Prof. Dr. J. Woltjer, den onder ons zoo hooggeachten hoogleeraar van een voorgaande generatie kom? Ik dacht aan hem, toen ik Prof. Hepp hoorde spreken over de kwestie der „substantialiteit” van de ziel. Is de ziel „substantie” te noemen, ja dan neen?

Prof. Hepp brengt die aangelegenheid herhaaldelijk ter sprake. Op bl. 24 constateert hij, dat het „afwijkend” gevoelen o.m. poneert, dat „de ziel geen substantieel bestaan heeft”; en op bl. 71, dat „het afwijkend gevoelen” „geen goed woord over heeft voor den term en het begrip „substantie”. Hij constateert, dat men niet het recht heeft, elk substantiebegrip overboord te werpen (71), en rekent op bl. 74, v., uit, „in welk gezelschap men geraakt door de ontkenning” (ook) „van de substantialiteit... der ziel”. Het gezelschap is niet bepaald aantrekkelijk: de meest verbaasde pseudo-religies, Spinoza, de vader van het modernisme, iemand, die tot den linkervleugel der ethischen behoort, en wat dies meer zij.

Natuurlijk valt er over die dingen veel te praten. Ik ontken geen oogenblik, dat er gewichtige vraagstukken aan de orde zijn. Maar als „buitenstaander”, die de eenheid der gereformeerde werkers naar binnen niet gaarne gebroken zie, houdt mij de vraag bezig: wordt hier ook te gauw veroordeeld; veroordeeld, zonder praeciese weergave van de laatste gronden der meening van wie men bestrijdt? Ik althans dacht aan wijlen Prof. Jan Woltjer. Deze heeft in de eerste wetenschappelijke samenkomst der Vrije Universiteit een verhandeling gehouden op 1 Juli 1914, later opgenomen in de uitgave van het Woltjer-comité („Verzamelde Redevoeringen en Verhandelingen”, 1931). Prof. Woltjer behandelt de vraag, of het noodig is, te spreken over een „substraat” van „het begrip materie”. Wat dit is, ga ik hier voorbij; het raakt mijn onderwerp niet. (De rede handelde over: „Het Wezen der Materie.”) Dan zegt Prof. Woltjer (spatiëring van mij):

„Men heeft goeden grond om... het bestaan van zulk een substraat te ontkennen. Immers, meent men,

dat men het niet missen kan, omdat men anders de duurzaamheid, het volhardende en blijvende in de verschijnselen niet kan verklaren, dan moge dat waar zijn op het standpunt van de heiden-sche filosofen, die in de materie eene ongeschapene, eeuwige zelfstandigheid zien, op Christelijk standpunt geldt dat postulaat niet; dan is er slechts ééne ware substantie, God, die eeuwige kracht bezit en alle dingen draagt door het woord Zijner kracht. De krachten, die Hij door de schepping heeft daargesteld, zijn eeuwig, omdat en zooverre Hij het wil. Meent men voor het construeeren van het begrip materie het begrip van substantie niet te kunnen missen, dan acht ik, dat het op Christelijk standpunt geen bezwaar kan opleveren, den term krachsubstantie te gebruiken, daar de factoren van het begrip substantie, waar ik boven op wees: objectief bestaan en duurzaamheid, ook voor het begrip kracht kunnen gelden.”

Deze uitspraak van wijlen Prof. Woltjer was één der eerste, waarin de Vrije Universiteit naar buiten trad in een wetenschappelijke bijeenkomst naar het nog steeds gebruikelijke concept. Ze is daarom dubbel de aandacht waard.

Waarom? Omdat ze juist is?

Dat zou ik niet willen beweren. Ik zelf geloof niet, dat deze uitspraak juist is, vooral niet als ik let op wat daaromheen staat. Als b.v.:

„dat het wezen der materie kracht is” (256); of, „dat de stoffelijke dingen in hun wezen en grondslag blijven bestaan” (254).

Maar dergelijke uitspraken uit den mond van Woltjer Sr hebben een andere beteekenis. Zij sporen aan tot bedachtzaamheid. Ze bewijzen, dat er een tijd was, waarin iemand zonder aangeklaagd te worden, de these kon opwerpen, dat op Christelijk standpunt alleen God een ware substantie heeten kon. Iets wat, bedrieg ik me niet al te zeer, nog wel eens beweerd wordt in de kringen, die thans door Prof. Hepp worden beschuldigd van ongereformeerdeheid. Prof. Woltjer beslist in dezen niet; hij dringt althans aan anderen zijn wetenschappelijk substantiebegrip niet op; desverlangd wil hij anderen toelaten, van krachsubstanties te spreken en „geen bezwaar” er in te zien, als onder bepaalde voorwaarden (afhange van den opbouw van het substantiebegrip) de materie substantie genoemd wordt (251). En hij geeft voor den opbouw van het substantiebegrip enkele richtlijnen in vriendelijke overweging. Zelf blijft hij van meening, dat het „inderdaad groote bezwaren meebrengt”, het begrip substantie, als „te weinig bejeld”, „te bezigen bij de behandeling van het door hem ter sprake gebrachte onderwerp” (248). En hoewel hij, evengoed als Prof. Hepp, weet, dat men in verkeerd gezelschap kan geraken, als men n.l. (op een bepaalde manier!) het substantiebegrip bestrijdt, — Woltjer noemt zelf den naam van Leibniz, volgens wien z.i. „God de ware en eenige substantie is” (250) — niettemin rekent Prof. Woltjer op het wetenschappelijke onderscheidingsvermogen zijner lezers, en schrijft daarom onvervaard, dat op Christelijk standpunt er slechts één ware substantie is: God (256). Zelf oordeelt hij, dat „ten opzichte van de stoffelijke wereld, de Schrift in de eerste plaats spreekt van de krachten, waardoor zij is en werkt”, en constateert, dat het zeer waarschijnlijk is, dat de schrijvers der Bijbelboeken, ook der latere, van deze vraagstukken (Democritus etc.) nooit hebben gehoord, althans er geene aandacht aan hebben gewijd en geene aanleiding hebben gehad om er zich over uit te laten (253).

Het was een collega, die mij (terzake van die opvatting der materie als kracht) dezer dagen op deze rede van Woltjer wees. Ik ben er dankbaar voor; want ze bewijst ten overvloede, dat men elkaar over deze dingen (van het substantiebegrip n.l.) niet veroordelen mag, eer men precies weet, wat het substantiebegrip is van den opponent, en wat daarom in zijn terminologie de woorden beteekenen. Men moet geen academische kwesties uitvechten (stel, dat dat kon!) op den rug der kerk. En meent men, dat iemands

en in een beginstadium van uitvoering te brengen.

Na de arrestatie in Gethsemané is de Heiland geleid voor Annas. Dit voor-verhoor blijkt erop berekend te zijn eenig inzicht te ontvangen in des Nazareners bedoelingen en plannen. Annas kan tot zijn spijt niet de discipelen uitvragen over de plannen van hun Meester. Want door Christus' ingrijpen konden zij in vrijheid heengaan. En daarom moet Annas wel den Heiland ondervragen. Maar daarop gaat Deze toch niet in. Met nadruk laat Hij uitkomen, dat Hij niets te verbergen heeft: geen duistere bedoelingen heeft. Wanneer men iets tegen Hem wil beginnen, moet Annas maar getuigen laten komen. (Joh. 18:20). De beleediging Hem daarop aangedaan doet scherp het machteleloze van de situatie van Annas zien. Annas zendt Jezus dan maar naar de zitting van het Sanhedrin, waar Kajafas het onderzoek verder leiden zal. Alle leden van den Raad zijn ijverig in de weer om beschuldigingen tegen Jezus te vinden. En hoewel er vele valsche getuigen aanwezig waren, konden zij toch geen aanklacht formuleren, die bewijskracht was. (Matth. 26:59). Gelukkig waren er dan eindelijk twee valsche getuigen, die konden aantonen, dat de Nazarener gezindheid bezat tot den opstand. Jezus zou toch beweerd hebben, in staat te zijn den Tempel in drie dagen op te bouwen, na hem zelf eerst te hebben afgebroken. Inderdaad, indien Jezus dat zou gezegd hebben, dan zag het er bedenkelijk uit voor Hem. Het is

terminologie met die der belijdenis kwalijk te verbinden is, dan is er wel een kwestie van taalgebruik, maar niet van ongereformeerdeheid, die voor het gereformeerde volk te brengen is.

Dit laatste springt te meer in het oog, omdat over dat substantiebegrip, en zijn al of niet gerechtvaardigde aanwending in de belijdenis en in haar of de theologisch-wetenschappelijke terminologie, al veel eerder iets te doen geweest is. Ik noem slechts twee voorbeelden.

Allereerst is er de oude kwestie van het al of niet gevoed worden door de substantie van Christus' vleesch en de substantie van Zijn bloed in het Avondmaal. De Catechismus van Genève had de geloovigen deelachtig aan Christus' substantie genoemd²⁾, en de sterk onder Calvijn's invloed staande Fransche belijdenis had nog concreter zich in dezen zin uitgedrukt³⁾. De synode van La Rochelle evenwel had daartegen heel wat bezwaren hooren uithengen, en moeten overwegen; hetgeen ter wille van de eenheid met de buitenlandsche kerken wel noodig gebleken was⁴⁾. En later is er nog eens over gepraat⁵⁾. Zeker men hield het substantiebegrip vast. Maar geen mensch zal onder ons loochenen, dat het hanteeren ervan gevaarlijk was, en dat hier of een fout in het substantiebegrip, of in dat der „gemeenschap” (met Christus), of in die beide in het spel is. Maar men verketterde elkander daarom niet; men liet de woorden eerst eens verklaren door wie ze bezigden. Ook al omdat men zelf filosofisch nog lang niet klaar was. Net zoo min als wijzelf.

Vervolgens denk ik aan den bekenden dogmaticus Bernhard de Moor (1761). In § 14 van zijn hoofdstuk IV over God handelt hij over Dittion, die zich uit-sprak over het Spinozistische gevoelen, dat het n.l. onverenigbaar was met de idee eener absolute oneindigheid, te beweren, dat er niet-goddelijke substanties zouden zijn. Dittion bestrijdt die meening; maar dat voor een gereformeerde in 1837 daarmee het einde van alle tegenspraak nog heusch niet bereikt is, blijkt wel hieruit, dat Bernhard de Moor, dit vermeldende, tevens met groote ingenomenheid (I, 560), verwijst naar P. Bayle (en ook B. Pictet). Die broeder Bayle nu is iemand van wien men ook had kunnen vragen: in wat voor gezelschap geraakt hier Van Mastricht? Hoe ingewikkeld de zaak is, en hoezeer voor verdere discussie vatbaar, blijkt wel uit de omstandigheid, dat De Moor in zijn Supplementum, bl. 34, er nog eens op terugkomt; hij heeft nu, behalve Bayle, ook nog Melchior Leydecker en Buddeus gevonden. En, als 't ware om de ingewikkeldheid van het probleem te doen zien, in zijn „Epimetron” op het Supplement, bl.

2) Quam Dominus noster Christus ipsa sit veritas, minime dubium est, quin promissiones, quas dat illic nobis, simul etiam impleat, et figuris suam addat veritatem. Quamobrem non dubito, quin sicuti veritas ac signis testatur, ita etiam suae substantiae participes faciat, quo in unum cum eo vitam coalescamus. (Catechismus van Genève, 1545.)

3) Or combien qu'il soit au ciel jusques à ce qu'il vienne pour juger tout le monde, toutesfois nous croyons que par la vertu secrète et incompréhensible de son Esprit il nous nourrit et vivifie de la substance de son corps et de son sang. (Confessio Gallicana, 1559.)

4) Le Synode approuvant notre Confession, rejette l'opinion de ceux, qui ne veulent pas recevoir le mot de substance contenu au dit article: par lequel ledit Synode n'entend aucune conjonction, ni mélange, ni grossière, qui ait du rapport à la matière des corps, mais une conjonction vraie, très-étroite et d'une façon spirituelle, par laquelle Jesus-Christ lui-même est tellement fait nôtre, et nous siens, qu'il n'y a aucune conjonction de corps, ni naturelle, ni artificielle, qui soit si étroite: laquelle néanmoins n'aboutit point à faire que la substance, ou sa personne jointe avec nos personnes, en compose quelque troisième; mais seulement à faire que sa vertu et ce qui est en lui de salutaire pour les hommes, nous soit par ce moyen étroitement donné et communiqué.

5) Die Nationalsynode von Nîmes 1572 gestaltete diese Erklärung etwas milder.... Au lieu de ces paroles que l'on a extraites des Actes de Synode National de la Rochelle tenu l'an 1571 „nous rejettons l'opinion de ceux qui ne veulent pas recevoir ce mot Substance”, on mettra, sans préjudicier aux Eglises de dehors, qui ont des raisons pour ne se servir pas de ce mot Substance, „Nous retenons ce mot Substance dans le sens exprimé par ledit Article”. (Müller, Bekenntnisschriften, 230/1.)

toch de verdienste van Pickl, te hebben aange-toond, dat de tempel in de plannen van de Jood-sche opstandelingen een zeer belangrijke rol speelde. Had men toch dezen in zijn macht, dan was de opstand aanvankelijk geslaagd. Allereerst, omdat daar als het ware de Nationale Bank van Israël was gevestigd en de krijgskas een welkome aanvulling kon ontvangen; en voorts, omdat de tempel er zich bij uitstek toe leende, om in een vesting te worden herschapen. Dit is dan ook later wel gebleken bij de verwoesting van Jeru-zalem in 70. Hadden dus beide valsche getuigen overeengestemd in hun verklaringen, dan was zonneklaar gebleken, dat de Nazarener terecht gearresteerd was. Dan was de Heiland gelijk Bar-Abbas een bende-aanvoerder geweest, die zijn volge-lingen al bij voorbaat gerustgesteld had met de verzekering, dat Hij binnen den kortst mogelijken termijn alle schade aan deze tempel-vesting toe-gebracht bij hun ondernemingen, zou herstellen. En mocht het dan bij het onderzoek gebleken zijn, dat dat toch niet in de bedoeling van den Naza-rener gelegen had, om namelijk den Tempel te be-zetten, dan had Hij toch door Zijn dubbelzinnige woorden onrust verwekt, als een valsche profeet het volk opgehitst. Dan was Hij, gelijk het San-hedrin later tot den Stadhouders zeide, een ver-leider. (Matth. 27:63). Zeker, wanneer had kun-nen aangetoond worden, dat de Nazarener rebellen-aanvoerder was, dan had de Joodsche raad zijn

POPULAIR-WETEN- SCHADDELUKE SCHETSEN

„Het Proces tegen Jezus van Nazareth”.

I.

„Voor het Sanhedrin”.

Over het proces tegen den Heiland is reeds zeer veel geschreven. Van alle zijden, door theologen en juristen, door Joden en Christenen, is het aan een onderzoek onderworpen geweest. Wij willen dit onderzoek niet in den breede volgen, hoe belangwekkend dat ook moge zijn. Het is ons er alleen om te doen om, bij het licht van het evan-gelie zelf, eenig inzicht te krijgen in wat er ge-schied is. Het spreekt weer vanzelf, dat allereerst de Schrift zelf haar gezaghebbend woord moet spreken. Zij zelf zal haar minder begrijpelijke uit-spraken moeten toelichten met meer duidelijke.

Het blijkt dan wel uit wat de evangelisten ons meedeelen, dat de Joodsche autoriteiten getracht hebben den Heiland aan te klagen van en te veroordeelen voor staatsgevaarlijke praktijken; als iemand, die het volk opruipt en aanspoort de be-lastingen niet op te brengen; als iemand, die het zelfs waagde, plannen voor een opstand te beramen

83, kom Schoven Spinoza dekker nologie.

Nu m nis van duidelij liteit geduldij term? harrewa woning hebben voor we tegende.

Dit b van Ph Aan strueere.

Allere Daar be niet alle (ten de sieke ee begrip Aquin behoort de door „Homeri

Maar nt tiebegrip dat is ju even na te legge Maar zie een proc proev niet me als Prof.

noemt, E genoeg moet tot drukkings ook derg hebben w weer aa deforma reactie c vaardig is de m figuren, gereforme

van sub een bel ze gaat gang me dege be opmerke 't geen E lijdens van de dan dan anderen de confes scheid i consequ begrip, c de confes

En nu zeer te dat het uitdru z.i. confes ieder hie hooren v bestaan op wie E vraagt m

doel ber om Jez de kruis

Maar smartelij hun get dan, doe lijker z deze wij punt ge Kajafas boog W gen op a van de doen op het derc loond he ning me den”. II nu, hoe gelooper de hoog lastering voor de komen. totaal o godslaste heeft, Je 28:63) in hebben